

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ КРИЗОВИХ ЯВИЩ НА ВІТЧИЗНЯНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

У статті розглянуто сутність криз, які виникають на мікрорівні. На основі аналізу наукових праць розроблено класифікацію криз на підприємствах і обґрунтовано їх прояв з врахування економічного розвитку в Україні.

Essence of crises which arise up on a microlevel is considered in the article. On the basis of analysis of scientific labours classification of crises is developed on enterprises and grounded their display from the account of economic development in Ukraine.

Ключові слова: життєвий цикл підприємства, управлінська криза, мікроаналіз криз.

Актуальність дослідження. В умовах ринкової економіки підприємства функціонують в умовах з високим ступенем невизначеності розвитку подій і несподіваними впливами зовнішнього середовища на їх діяльність. Динамічні умови зовнішнього середовища вимагають від підприємства динамічного функціонування і постійного застосування арсеналу засобів адаптації. З метою ефективного функціонування підприємству необхідно розрізняти і виявляти можливі загрози із зовнішнього середовища, які можуть викликати негативні наслідки в його роботі. Загрози зовнішнього середовища можуть створювати передумови для виникнення криз у роботі підприємства. Кризи можуть виникати на будь-якому етапі розвитку підприємства, у різних підрозділах і здійснювати різний за характером вплив. На наш погляд, вивчення сутності криз на підприємстві та визначення можливих їх видів є дуже важливою передумовою ефективного управління підприємством в умовах ринкової економіки.

Аналіз літературних джерел. Дослідженнями економічних криз займалися такі економісти, як Д. Рікардо, К. Маркс, Й. Шумпетер, М. Кондратьєв, Дж. Кейнс, М. Туган-Барановський та інші. Дані економісти у своїх працях розглядали макроекономічні прояви кризових явищ та намагались обґрунтувати неминучість і періодичність їх виникнення. Група інших вчених, таких як А. Чернявський, В. Кошкін, І. Бланк, А. Крутік, розглядали особливості протікання окремих вид криз на підприємствах.

Мета дослідження. Узагальнити наукові роботи щодо визначення сутності криз на підприємствах і розробити їх класифікацію.

Основний зміст дослідження. Особливістю кризи є те, що вона формує потенційну загрозу руйнації самої системи. Криза є ситуативною характеристикою будь-якого суб'єкта, який функціонує невідповідно до розгортання подій у зовнішньому середовищі.

Характеризуючи кризи в економічних системах можна стверджувати, що будь-яка криза мезо-, макро- і міжнародного рівня проявляється на мікрорівні.

Мікроекономічна криза визначається як особливий стан підприємства, в якому його здатність реагувати та адаптуватись до змін зовнішнього середовища наближається до критично низького рівня [1].

На рівні окремих підприємств кризові явища доповнюються відсутністю стратегічного планування, порушенням внутрішньогосподарських зв'язків, низьким рівнем ефективного управління.

Змістовність і передумови виникнення та характер прояву кризових явищ на рівні окремого підприємства недостатньо обґрунтовані й практично не були об'єктом самостійного теоретичного вивчення та пояснення, зокрема в аграрній сфері. Тому ми прагнемо визначити причини та характер їх прояву на машинобудівних підприємствах.

Сучасні теорії організації виробництва будуються на баченні підприємства як живого організму, як системи, а не формальної структури, зорієнтованої на Людину, а не на прибуток, відмічав С. Бакай. Орієнтуючись на інтереси людини, яка з «додатка» до технології перетворюється на інтелектуальний ресурс підприємства, який в умовах інформаційного суспільства перетворюється на головний ресурс розвитку [2, с. 202—207].

Генетика підприємства складається з певних циклів: створення, діяльність (стагнація), зміна структури (санация), банкрутство, ліквідація.

Розглядаючи підприємство з точки зору його життєдіяльності як мікроекономічної системи та генетики виникнення й розвитку кризових явищ, то стає очевидно, що на кожному етапі розвитку підприємства існує загроза виникнення кризи. У теорії менеджменту використовується поняття «життєвий цикл підприємства», під яким розуміють сукупність стадій, які проходить підприємство в процесі своєї життєдіяльності (від створення до ліквідації). Кожна стадія характеризується певною системою стратегічних цілей та задач, особливостями формування ресурсного потенціалу, досягнутими результатами функціонування [3, с. 35].

У дослідженнях проф. Л. Гріннера [4] використовується поняття «життєвий цикл організації», який розглядається як сукупність фаз розвитку (еволюції), кожна з яких закінчується кризою. Відповідно до цього автор поставив за мету та визначив завдання розробити теоретичні положення та організаційно-економічний

механізм упередження, перебороти кризові явища, що можуть виникати на відповідному етапі життєвого циклу підприємства.

Згідно з концепцією життєвого циклу підприємства вся його діяльність проходить ряд стадій, починаючи з народження, розквіту й закінчуючи припиненням існування або докорінної модернізації. На рис. 1 представлено чотири основні фази розвитку підприємства, кожна з яких має визначену мету, характерні особливості, стиль управління, основне завдання, організацію праці та умови виникнення кризових явищ.

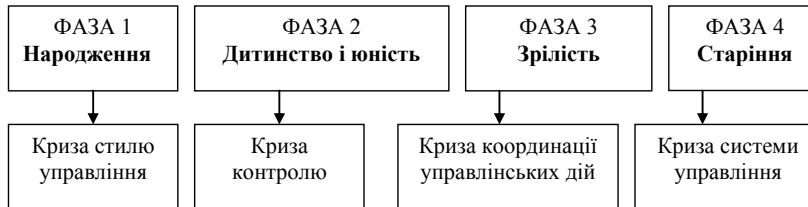

Рис. 1. Управлінські кризи у періодах життєвого циклу підприємства

Фаза 1 – народження підприємства. Для неї характерні визначення основної мети – налагодити виробництво; основне завдання – знайти свою ринкову нішу; організація праці – на основі бізнес-плану здійснювати виробництво та отримати прибуток, забезпечення мотиваційних чинників для стимулювання праці; кризова ситуація може виникнути через недостатній рівень професіоналізму лідера і управлінської команди.

Фаза 2 – дитинство і юність. Характерні особливості: головна мета – прискорений приріст виробництва; основне завдання – закріпити свою ринкову нішу; організація праці – застосування енергозберігаючих та економіко-ощадних технологій виробництва з метою збільшення прибутку за рахунок стимулювання колективної та індивідуальної праці; кризова ситуація може виникнути в результаті недостатнього виконання контрольної функції.

Фаза 3 – зрілість. Характерні особливості: головна мета – систематичний, збалансований ріст виробництва та фінансова стійкість; ефект управління за рахунок делегування повноважень (децентралізоване керівництво); основне завдання – збільшення асортименту продукції та завоювання ринку її збуту; організація праці – застосування енергозберігаючих та економіко-ощадних технологій виробництва, розподіл і кооперація праці, мотивація і стимулювання колективної і індивідуальної праці; кризова ситуація може виникнути в результаті порушень у системі координування й регулювання управлінських дій.

Фаза 4 – старіння підприємства. Характерні особливості: головна мета розвитку підприємства – зберегти досягнуті результати (залишитися на «завойованих» позиціях); забезпечення оздоровлення підприємства за всіма напрямками; основне завдання – омолодження системи управління; організація праці – впровадження наукової організації, гнучкий режим праці, забезпечити участь працівників у перерозподілі прибутку; кризова ситуація може виникнути через відсутність модернізації, диверсифікації та інновації виробництва й системи упередження та реагування [5].

Отже, кризові явища в діяльності підприємства можуть виникати на всіх стадіях його життєвого циклу і є моментом різкого загострення суперечностей, які виникають у процесі взаємодії внутрішньогосподарських елементів мікроекономічної системи з зовнішнім середовищем.

На нашу думку, кризи, що виникають на підприємстві, можуть різнитись за своїм характером, особливостями протікання та іншими чинниками, тому ми пропонуємо класифікацію кризових явищ на рівні підприємства, а саме (рис. 2).

Розглянемо перераховані види криз більш детально, розкриваючи їх зміст, основні причини та наслідки для роботи підприємства.

Криза створення характеризується негативними явищами, які супроводжують процес створення підприємства та його запуск. Криза «невідповідності сподівань» засновників та перших реальних результатів діяльності підприємства, коли перші прагнуть отримати швидкі прибутки, а умови зовнішнього середовища вносять свої корективи. Даний вид кризи може виникнути при неправильно проведеному попередньому аналізі зовнішнього середовища та оцінці ринкового потенціалу, недостатньому професійному рівні персоналу і керівників.

Криза розвитку визначає перелік труднощів у процесі становлення підприємства на ринку та завоювання ринків збуту. На даному етапі розвитку підприємства підвищуються обсяги реалізації продукції, розширюються ринки збуту, формується імідж підприємства, збільшуються прибутки. Якщо керівництво підприємства в цей період вчасно не створить додаткових передумов подальшого технічного, ринкового, фінансового розвитку, то підприємство стрімко перейде на нову стадію життєвого циклу – старіння. Дану кризу можна, ще назвати кризою «зірковості».

Криза зрілості характеризує негативні явища, які можуть пришвидшити перехід підприємства на стадію занепаду. На даному етапі керівництво підприємства, нарощуючи виробничий, ринковий і

фінансовий потенціал, повинно шукати шляхи диверсифікації виробництва, оновлення асортименту та технологій виробництва з врахуванням інноваційного ризику та термінами його окупності, оскільки може наразити підприємство на кризу «переоцінки можливостей». Дана криза може виникнути в результаті невідповідності можливих доходів і ризиків інноваційних впроваджень з витратами, які з цим пов'язані.

Криза спаду вказує на неефективне управління підприємством та надіє чи несвоечасні заходи його реструктуризації чи модернізації. Виникнення даного виду криз на підприємстві свідчить про невідкладне реформування всіх сфер його діяльності або перепрофілювання, зміну форми власності, організаційної структури, технологічне оновлення, омолодження персоналу. Таку кризу можна назвати кризою «перезавантаження». За умов вчасного її подолання підприємство зможе перейти на нову стадію розвитку – створення, а в умовах її неподолання підприємство почне реалізовувати процедуру банкрутства.

Зовнішня криза – криза, що виникла внаслідок негативних чи непередбачуваних змін зовнішнього середовища, охоплює діяльність багатьох суб'єктів господарювання, створюючи не прогнозовані зміни умов функціонування. Варто зазначити, що даний вид криз буде менш руйнівним, якщо на підприємстві створена ефективна система моніторингу зовнішнього середовища і матеріальних резервів.

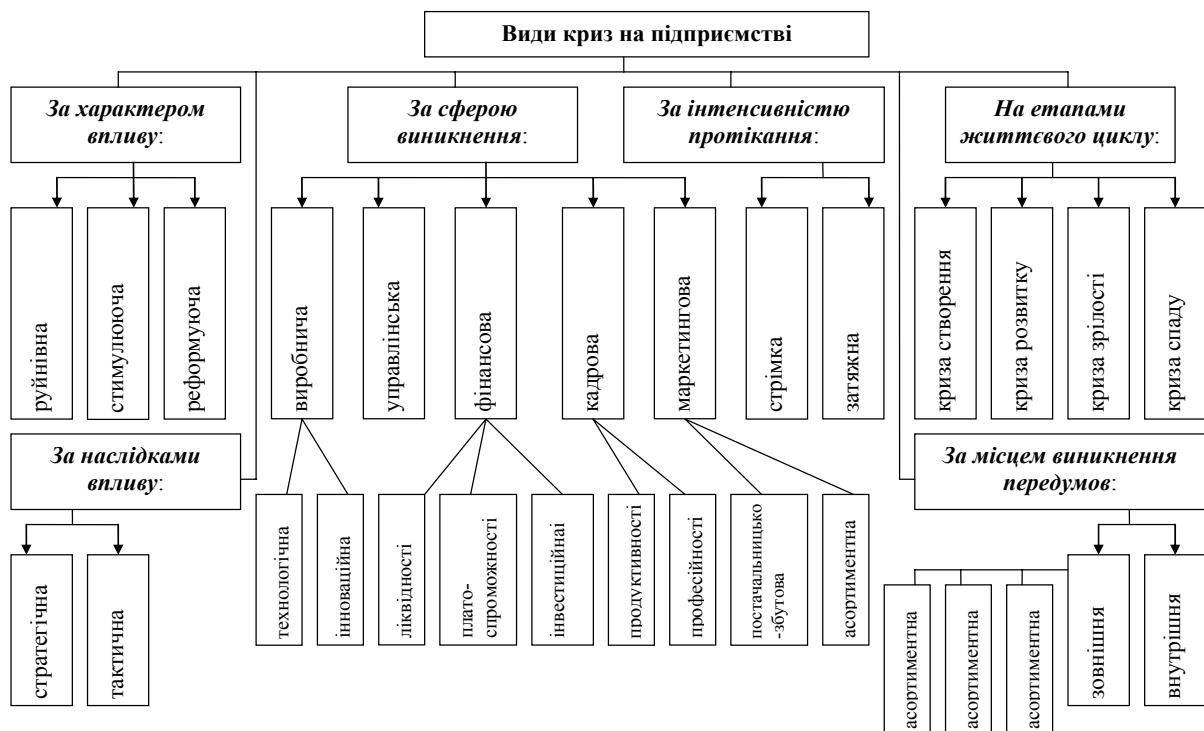

Рис. 2. Класифікація видів криз підприємства

Внутрішня криза – це криза, що зумовлена загостренням внутрішніх протиріч і суперечностей на підприємстві; вона, як правило, не має широких меж впливу і в рідких випадках може поширюватись на роботу інших суб'єктів господарювання.

Стратегічна криза може виникати в роботі підприємства на двох етапах його розвитку: на стадії створення і спаду, оскільки вона передбачає його нездатність розвиватись і втрату соціально-економічного призначення.

Тактична криза виникає на підприємстві на етапі зрілості і вказує на його неспроможність підтримувати стабільне функціонування.

Затяжна криза – це тривале накопичення чинників, що негативно впливають на роботу підприємства чи вказують на появу внутрішніх суперечностей. Проявляється дана криза поступово і дає можливість керівництву корегувати негативні тенденції в роботі підприємства.

Стрімка криза – це швидко діючі негативні тенденції зовнішнього середовища, які кардинально змінюють умови діяльності підприємства. Керівництво підприємства не може змінити і передбачити розвиток даної кризи, а лише приймати відповідні заходи щодо ліквідації чи ізоляції її наслідків.

Руйнівна криза – криза, яка деформує системи життєзабезпечення підприємства і призводить до його банкрутства, внаслідок неефективних дій чи бездіяльності керівництва при діагностуванні перших передумов прояву кризових явищ.

Стимулююча криза – криза, яка демонструє недоліки в організаційній роботі підприємства і вказує на необхідність їх усунення керівництвом, удосконалення діяльності певних сфер діяльності та поживлення реалізації інноваційних проєктів на підприємстві.

Реформуюча криза – криза, у боротьбі з якою керівництво підприємства змушено проводити ряд реформаторських заходів, які кардинально змінюють певні системи життєзабезпечення підприємства.

Виробнича криза виникає в умовах невідповідності рівня технологічного озброєння підприємства та його ринкового потенціалу.

Кадрова криза – це умови, коли недостатній професійний рівень підготовки кадрів не забезпечує ефективну роботу підприємства

Управлінська криза характеризує низький рівень ефективності виконання функцій управління на підприємстві, а саме: контроль, мотивацію, організацію, планування, координацію.

Маркетингова криза пов'язана з неефективною постачальницько-збутовою роботою та невідповідністю асортименту ринковому попиту.

Фінансова криза – розбалансування системи фінансових відносин підприємства.

Висновки. Кожен вид запропонованих нами криз підприємства, на наш погляд, є важливим об'єктом дослідження, оскільки вони можуть справити в однаковій мірі руйнації у роботі підприємства. Запропонована класифікація може використовуватись у подальших дослідженнях сутності криз на підприємствах.

Література

1. Карась Л. Управленческая диагностика – основа совершенствования менеджмента // Проблемы теории и практики управления. – 1996. – № 6. – С. 78-83.
2. Бакай С. С. Організаційна культура в контексті методології організаційного розвитку підприємств // Вісник ХНАУ. – 2004. – № 7 – С. 202-207.
3. Лігоненко Л. О. Антикризове управління підприємством: теоретико-методологічні засади та практичний інструментарій. – К.: КПТЕУ, 2001. – 580 с.
4. Grenner L. Evolution and Revolution as Organization Grow. Harvard Business Review, August. – 1972. – P. 52.
5. Булгаков С. Н., Гати М. Инвестиционная политика в капитальном строительстве на новом этапе. — М.: Строиздат, 1989. — 335 с.

Надійшла 29.11.2009

УДК 658.14.17

Т. В. ЛИТВИНЧУК

Хмельницький національний університет

ГРОШОВІ ПОТОКИ В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

Розглянуто існуючі підходи зарубіжних і вітчизняних вчених щодо сутності поняття «грошові потоки», визначено основні аспекти формування системи управління грошовими потоками підприємства.

Existent approaches of foreign and domestic scientists are considered in relation to essence of concept «money streams», certainly basic aspects of forming of control the system by money streams enterprise.

Ключові слова: грошовий потік, управління грошовими потоками, грошові кошти, цикл управління грошовими потоками.

Постановка проблеми. Функціонування підприємства – це складний динамічний процес, що є результатом неперервного циклічного руху грошових коштів. Однією із проблем, що виникають перед підприємствами в сучасних умовах, є відновлення і збереження динаміки циклів операційної, інвестиційної і фінансової діяльності, що є запорукою необхідної ліквідної позиції підприємства і реалізації його попиту на грошові кошти. Щоб вирішити цю проблему, необхідно провести глибокі дослідження економічних механізмів, що визначають грошові потоки кожного окремого суб'єкта господарювання. Водночас у вітчизняному доробку бракує окремих комплексних завершених досліджень з питань управління грошовими потоками, які б розширили межі традиційного аналізу, сформували конкретні підходи до розробки аналітичного забезпечення управління ними, запропонували конкретні шляхи виходу підприємств зі стану неплатоспроможності тощо.

Важливість вивчення грошових потоків обумовлюється тим, що вони обслуговують господарську діяльність підприємства в усіх її напрямках. Від якісного управління грошовими потоками залежить подальший розвиток підприємства та кінцевий результат його господарської діяльності.

Аналіз останніх досліджень. Концептуальні основи сутності, виникнення та руху грошових потоків достатньо широко розглянуті в економічній літературі. Дослідженню проблематики грошових потоків присвятили свої роботи українські вчені – І.О. Бланк, О. Дзюблюк, Л.О. Коваленко, Л.О. Лігоненко, Поддєрьогін, Л. М. Ремньова, О.М. Сорокіна, Р.А. Слав'юк, О.О. Терещенко, Р.Б. Тянь, В. Ясишена, Л.С. Яструбецька, російські фахівці – В.В. Бочаров, Т.А. Бочарова, Є.В. Бикова, та зарубіжні економісти – Ю.